

FOLKUNDERVISNINGEN

Allmänt

Folkundervisningen kom rätt sent att bli socknens lagstadgade angelägenhet trots att det sedan 1000-talet funnits en kommunal bildning, socknen, även om de första stadgandena där "sochna stemna" omnämnes kom till först under 1600-talet. Genom resolution av år 1723 synes socknens befattning med skolväsendet vara definitivt stadgad. Någon kommunal lag fanns ej då. Denna tillkom i början av 1800-talet, nämligen 1817 års sockenstämmoförordning.

1686 års kyrkolag stadgade, att ingen fick trolovas som ej kunde katekesens huvudstycken och som ej hade begått nattvarden. Kungl Maj:ts plakat den 12 januari 1726 bestämde, att de som ej kunde sina kristendomsstycken (som redan den 18 december 1695 bestämdes att omfatta hela katekesen) ej fick tillträde till nattvarden.

Klockarens undervisningsskyldighet bestod i att menigheten hade rätt att sända sina barn till honom för att få kunnighet att läsa i bok, som krävdes av alla. Särskilda lärare såväl sockenskolemästare (ofta klockaren) som byskolemästare var anställda. Målsättningen att kunna läsa hade vidgats att omfatta även skrivning.

1562 fanns i Tornedalen 336 hemman varav i Övertorneå 171 och i Nedertorneå 165. 1500-talet visar en ökning av hemmanens antal i Ule- och Iijoki från 30 till 361 = 9-faldig
i Kemi från 20 till 287 = 7-faldig
i Tornedalen från 30 till 336 = 11-faldig
i Lule- och Råneälvdalar 2 1/2-faldig ökning

Beslut om obligatorisk folkskola trädde i kraft år 1842. Folkskolan behövde från början ej ta hand om alla barn. 1843 års folkskolestadga rymde inte bestämmelsen om skolplikt under ett visst antal år. I 1882 års folkskolestadga fastställdes emellertid att skolgången skulle räknas från 7 till 14 års ålder med rätt för befrielse för elev som inhämtat erforderliga kunskaper före 14 års ålder. Skolan blev sex-årig.

Genom 1862 års kommunalförfattningar överfördes folkskolan under den kyrkliga administrationen. Kyrkostämman blev skolans anslagsbeviljande myndighet ända fram till 1 januari 1955.

Den kyrkokommunala skolstyrelsen var skolrådet med kyrkoherden som självskriven ordförande. Redan tidigare hade dock genom 1930 års lag om skolstyrelse tillåtits skolundervisningens överförande till den borgerliga kommunens huvudmannaskap. Fr o m 1 juli 1958 skulle i varje kommun finnas en skolstyrelse.

Övertorneå kommun

1819 beslutar sockenstämman, att genom anslag från fattigkassan förse fattiga och obemedlade med ABC-böcker, katekeser och psalmböcker. I de flesta gårdarna fanns vid denna tid biblar.

1835 visiterades Övertorneå församling av biskopen Frans Mikael Fransén. Vid förhör med "Församlingens äldre ledamöter samt

förledne Nattvardsungdom utröntes att både de äldre och yngre ägde försvarliga insigter i Christendomens sanningar".
 Beträffande barnundervisningen meddelas att någon skolmästare ännu ej kunnat anställas, ej heller hade klockaren "i anseende till hög ålderdom" kunnat biträda vid undervisningen "Utan blifver den samma vanligen af föräldrarna sjelfva wårdad, hvilka af Herr Biskopen förmanades att derwid tillse, det Barnen lärde sig en ren och obehindrad innanläsning".

1838 den 3 mars, svarar prosten J W Wikström, att inom Västerbottens fjärde kontrakt "inga folkskolor funnits eller finnas".

1842 antog riksdagen rikets första folkskolestadga.

1847, den 15 juli, ingår Övertorneå församling med böneskrift till Kungl Maj:t att av nåd befrias från folkskolors inrättande. Motiv att inga lärare kunde anskaffas. Först på 1850-talet inrättades den första folkskolan i Tornedalen. I Övertorneå församling år 1854.

1846, den 13 april, tillsattes en skolstyrelse i Övertorneå för att planlägga skolhusbygget, anskaffa inventarier och anställa lärare. Men socknemännen ville samtidigt poängtera, att beslutet skedde av tvång varför man samtidigt beslöt att anhålla, att bli befriade från skyldighet att bygga skolhus och slippa att utse lärare, då sådan finsk- och svenskkunnig ej fanns att få. Påföljande år anmodade Kungl Maj:ts befallningshavande (KB) församlingen att inkomma med rekvisition om statsbidrag till skolor.

1847, den 25 juli, beslöt sockenstämman: "blef deras enhälliga beslut, att icke begära något statsbidrag, hvarigenom de skulle blifva förbundna att anskaffa skolor, hvilka de ej mäktade underhålla, om med näste Riksdagsbeslut nämnda statsbidrag skulle upphöra".
 Sedan Kungl Maj:t gett anstånd med folkskolors inrättande, fick frågan vila.

1852, 4 januari, föreligger en skrivelse från biskop Bergman med anmodan om påskyndande av skolans startande och med förfrågan "huruvida socknemännen ville komma i åtnjutande av understöd till Folkskollärarnas aflöning". Sockenstämman besvarade skrivelsen med följande: "att enär ingen skola i socknen ännu kunnat organiseras och ovisst är, när någon sådan hinner komma till stånd, de ej ansågo sig ega något skäl att ingå med ansökan om sådant understöd, helst som behoven i omförmälda afseende är okända".

1852, den 12 juli, beslöt sockenstämman efter ytterligare påtryckningar från myndigheterna, att ledigförklara lärarbefattningen i Övertorneå. Man lyckades övertala organisten Abraham Montell att söka befattningen och 2 oktober 1853 valdes denne till folkskollärare med en lön av 224 Rdr banco, vilken lön höjdes 1857 till 300 Rdr banco. Skolan blev fast och förlades i närheten av kyrkan.

1858 års förordning föranledde domkapitlet i Härnösand att göra förfrågan till Övertorneå församling huruvida denna ville komma i åtnjutande av statsbidrag till småskolor (kallades även roteskolor).

1858, den 25 juli, avböjde sockenstämman erbjudandet med motiveringen, att "för närvarande icke finnes tillgång till sådana personer, som vore lämpliga till lärare i sådana skolor".

1863, den 18 juli, beslöt skolstyrelsen under påtryckning av domkapitlet att hos sockenstämman föreslå, att en roteskola av 1858 års typ inrättas i Pello, Juoksengi m fl byar och utsåg till lärare backstugusittaren Salomon Hellberg mot en ersättning av "25 Riksen för månad" jämte husrum vid var station. Anställningen gällde ett år i sänder. Nästa roteskola avsåg byarna Puostijärven Ylipää, Hirvijärvi och Rantajärvi med backstugusittaren Hans Vilhelm Wikström som lärare. Skolan skulle pågå 30 dagar per år vid varje station.

1863 fanns 11 folkskolor i Tornedalen.

1865, den 7 oktober, beslöts att uppföra en skolhus- och tingsbyggnad i Matarengi.

1869, den 15 november, förelåg förfrågan från myndigheterna huruvida sockenstämman ansåg nödigt att tvenne småskollärare anställdes, varpå svaret blev, att sådant behov saknades och att lärare ej kunde anskaffas.

1870, den 7 december, ålades Övertorneå socken att anslå medel till inrättande av småskolor. Kommunen tvangs att inrätta en plan för ambulerande småskolor med uppdelning i nio rotar med varierande lästider i dessa. Till lärare i dessa rotar omfattande sammanlagt 24 byar utsågs backstugusittaren Salomon Hellberg och inhysehjonet Salomon Fors, vilka av skolstyrelsen ansågs "vara till lärare dugliga". Omsättningen på lärartjänsterna var livlig. Efter varandra anställdes backstugusittaren Herman Pettersson Outinen jungfru Mina Wikman och färgare Nils Bäver till lärare, alla personer som ansågs odugliga att på annat sätt försörja sig men som genom skolläraren vitsordades att vara lämpliga som lärare. Den första examinerade småskolläraren, som anställdes, var Robert Pekkala, vilken antogs den 2 augusti 1876.

1878, den 12 augusti, beslöt skolrådet för första gången att från och med påföljande läsår införa två timmar i veckan i undervisning i svenska språket som läroämnen i den fasta folkskolan i Matarengi.

1884, den 31 oktober, beslöt socknemännen enhälligt "att småskolorna skola från och med utgången af detta läsår indragas och således inga medel uppbäras för desamma (Efter förslag av landsfiskal E M Bergdahl och handlanden J Nyman). Beslutet upphävdes dock den 30 december 1884 av domkapitlet. 15 januari 1885 anlände ett telegram från biskop Landgren med följande lydelse: "Domkapitlet ålägger Tornedalens församlingar att underhålla småskolorna". Kyrkostämman förfogade sig men sänkte

lönen för småskollärarna från 250 till 200 kronor per år.

1894 inrättades fyra statsskolor i Övertorneå församling i Jänkisjärvi, Matarengi, Kuivakangas och Juoksengi.

Ovanstående uppgifter är huvudsakligen inhämtade från Hugo Tenerz: Folkupplysningsarbetet i Norrbottens Finnbygd från äldre tid till sekelskiftet 1900.

Kuivakangas

År 1876 var småskolan inhyst hos Isak Rautio. Läraren Robert Pekkala bodde inhyst hos Erik Mattila i det rum, som senare kallades "faarin kööki". Pekkala dog i tbc.

Höstterminen 1892 var småskolan inhyst hos Greta Muotka och vårterminen sannolikt hos Isak Rautio.

Höstterminen 1893 inrättades tillfälligt en småskola i Soukolojärvi inhyst hos Isak Luttu.

Lärare: Maria Henriksson-Ylinenpää från Jänkisjärvi.

Vårterminen 1894 var skolan fortfarande inhyst hos Luttu. Lärare: Alma Luttu.

Höstterminen 1894 var småskolan inhyst hos Paavos i Soukolojoki.

Vårterminen 1895 var skolan inhyst hos Erik Kohkonen. Lärare: Maria Henriksson.

Från höstterminen 1895 var skolan ånyo inhyst hos Isak Rautio.

Skolhus uppfördes i Kuivakangas 1896-1897. Som lärare var anställda, förutom Maria Henriksson i småskolan, Alida Hagström i folkskolan.

Hilda Strandell antogs såsom lärare i folkskolan 1897.

Uppgifterna är inhämtade från skriften: Några minnen ur mitt liv av J E Rova.